УДК 341.24:574

О. М. Архипов

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ КОНВЕНЦІЙ З ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Один із принципів міжнародного права навколишнього середовища закріплює, що життя будь-якого біологічного виду є цінним незалежно від його користі для людини [1]. Закріплення цього принципу в міжнародному праві свідчить про те, що міжнародне суспільство вже прийшло до розуміння важливості проблеми охорони навколишнього природного середовища і необхідності подальшого поглиблення міжнародного співробітництва, метою якого повинна стати розробка і здійснення конкретних заходів міжнародного характеру, які дали б змогу забезпечити міжнародний екологічний правопорядок та екологічну безпеку.

Основним джерелом міжнародного права навколишнього середовища, яке дозволяє закріпити, як міжнародний закон, не тількі основні принципи міжнародного співробітництва в області охорони навколишнього середовища, а також реальні засоби забезпечення екологічної безпеки, є міжнародний договір. У теперішній час міжнародна договірна практика в області охорони навколишнього середовища налічує до двох сотень загальних міжнародних природоохоронних угод, крім того, декілька сотен налічують двосторонні природоохоронні угоди. Таким чином, значна кількість міжнародних природоохоронних конвенцій, які існують у теперішній час, з одного боку, так і тенденція до подальшого збільшення їхньої кількості, з другого боку, призводять до того, що виникає необхідність їхньої класифікації та створення певної системи, яка, в свою чергу, дала б змогу виявити як принципи і закономірності становлення та розвитку міжнародного права навколишнього середовища, так і недоліки міжнародної договірної практики, шляхи і засоби до їх подолання.

Будь-яка класифікація передбачає вибір критерія або загальної ознаки притаманної об'єктам, що класифікуються, та зведення цих об'єктів в єдину систему відповідно до обраного критерія. Загальна теорія міжнародного права передбачає доволі значну кількість як критеріїв, так і класифікацій міжнародних угод.

Специфіка природних об'єктів, з приводу яких виникають міжнародні відносини та, як наслідок, специфіка відносин, які регулюються міжнародним правом навколишнього середовища, призводять до укладення міжнародних природоохоронних угод з різним ступенем комплексності, які спрямовані на регулювання відносин або з приводу охорони окремих природних об'єктів, або на обмеження будь-якого конкретного виду антропогенного впливу на природне середовище.

Слід відзначити, що у теперішній час в міжнародному праві навколишнього середовища немає єдиної універсальної класифікації міжнародних угод. Через те існує багато різних класифікацій, які об'єднують міжнародні угоди відповідно до будь-якої ознаки, в залежності від тієї конкретної мети, яку ставить перед собою дослідник. При цьому, як зазначено в літературі: "в определенных условиях любой способ классификации, разумеется содержащий научно обоснованные критерии, может оказаться полезным и не являться конкурирующим по отношению к другим способам" [2]. Так, загальним критерієм класифікації як для міжнародних природоохоронних угод, так і для інших міжнародних актів, є, наприклад, число сторін. Згідно з цим критерієм міжнародні природоохоронні угоди поділяються на двосторонні і багатосторонні. Причому, Н. М. Ульянова виділяє як самостійний вид багатосторонніх міжнародних угод, загальний багатосто-

© О. М. Архипов, 2000

ронній договір, який являє собою договір, присвячений питанням, які викликають інтерес міжнародного суспільства у цілому, спрямований на створення загальновизначених міжнародних норм та розрахований на участь у ньому всіх держав [3]. Виділення цієї групи міжнародних угод уявляється доцільним, оскільки рівень антропогенного впливу на навколишнє середовище досяг такого ступеня, при якому зусилля не тільки однієї держави в плані захисту екології на своїй території, але навіть зусилля декількох держав, спрямованих на захист екології в межах певного регіону, можуть виявитися мелоефективними. Тому і необхідні заходи міжнародного суспільства у цілому, котрі знайшли б своє відображення в загальних міжнародних природоохоронних конвенціях.

Пропонується ще один критерій класифікації природоохоронних конвенцій, відповідно до якого можливо об'єднання міжнародних угод по "признаку социально-экономического устройства участвующих в них стран" [4]. Відповідно до цього критерія міжнародні угоди поділяються на три групи, виходячи з того, що існують капіталістичні, соціалістичні і країни, які розвиваються. При цьому, конвенції підрозділяються на укладені тільки між капіталістичними державами, або тільки між соціалістичними і т. д. Звичайно, враховуючи міжнародну ситуацію, яка змінилася, даний критерій не повинен відкидатись, а може бути трансформованим з урахуванням того, що у теперішній час існують промислово розвинені країни, країни перехідного періоду і які розвиваються. Цей розподіл є важливим, оскільки при укладенні міжнародних угод ці країни приймають участь в них, як правило, з різних позицій і переслідують неоднакові проміжні цілі. Це часто відбувається, оскільки різні причини заподіяння шкоди екології в цих країнах [5]. Так, якщо негативний вплив на екологію в розвинених країнах виникає через розвинену промисловість, то в країнах, які розвиваються, ситуація кардинально протилежна, тут погіршення екологічної ситуації виникає через низький рівень цивілізації.

Ще одним методом класифікації міжнародних природоохоронних угод є об'єднання їх в систему з урахування предмету регулювання. Розповсюдженість даного методу пояснюється умовною легкістю розподілу проблеми охорони навколишнього середовища відповідно до конкретного природного об'єкту, який зазнає шкідливого впливу.

Крім того, пропонуються критерії, які є досить нетрадиційними для використання у такій сфері. Виділяється, наприклад, такий критерій, як інститут відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу. У зв'язку з цим пропонується об'єднати міжнародні угоди залежно від того, як вирішується в них питання відповідальності за екологічну шкоду. Відповідно до цієї класифікації міжнародні конвенції поділяються на дві групи: перші містять положення про відповідальність, другі — ні [6].

Однак, вказані класифікації не є вичерпними та оскільки на цей час міжнародна договірна практика йде шляхом обмеження конкретного виду антропогенного впливу на навколишнє середовище, або спрямована на охорону конкретних природних об'єктів, то і класифікацію міжнародних природоохоронних угод доцільно, на нашу думку, здійснювати за цими критеріями. Так, міжнародні угоди можна класифікувати, наприклад, на угоди, спрямовані на охорону земельних ресурсів планети. Специфіка цього природного об'єкту обумовлюється первісним прйняттям природоохоронних засобів в рамках національного законодавства. "Однако, в 70-х годах было признано, что деградация продуктивных земель перестала быть явлением исключительно внутригосударственного характера и приобрела глобальные масштабы" [7]. Пов'язано це, перш за все, з проблемою опустелення. Площа пустель та напівпустель на Землі, яка становить 43% суші, загрозливо збільшується. Увага до цієї проблеми зверталась на конференціях ООН з проблем навколишнього середовища.

Другу групу у такій класифікації становлять угоди, спрямовані на охорону Світового океану. До них можна

віднести, наприклад, міжнародну конвенцію про втручання у відкритому морі у випадках, які призводять до забруднення нафтою 1969 р., Лондонську конвенцію про запобігання забрудненню моря викидами відходів та інших матеріалів 1972 р. та інші.

В третю групу можна об'єднати міжнародні угоди, які спрямовані на охорону флори та фауни, куди відносяться міжнародна конвенція про охорону нових сортів рослин 1961 р., конвенція про охорону дикої флори та фауни і природного середовища існування в Європі 1979 р., та інші.

До четвертої групи відносяться конвенції, які охороняють від забруднення атмосферу, озоновий шар, Космос. Це, перш за все, Віденська конвенція з охорони озонового шару 1985 р., конвенція 1979 р. про транскордонне забруднення повітря на великі відстані, конвенція про реєстрацію об'єктів, які запускаються у космічний простір 1978 р.

Особливе значення придбали засоби з охорони навколишнього середовища у зв'язку з використанням ядерного матеріалу, а також природоохоронний аспект військових дій. В цих напрямках прийнято ряд міжнародних угод, наприклад, конвенція про ядерну безпеку 1994 р., про відповідальність за ядерну шкоду 1963 р., конвенція про заборону військового та будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище 1977 р.

Наведені вище класифікації міжнародних угод мають, як і будь-яка класифікація, доволі умовний характер. Проте, класифікація міжнародних природоохоронних угод здатна виявити закономірності розвитку міжнародного права навколишнього середовища, які дали б змогу розробити та прийняти загальну природоохоронну конвенцію, яка б вінчала всю договірну масу та закріплювала основні принципи і напрямки міжнародного співробітництва з охорони навколишнього середовища.

Література:

1. Международная конвенция об охране биологического разнообразия 1992 г.

2. Тимошенко А. С. Формирование и развитие международного права окружающей среды. Москва, 1986. — С. 76.

3. Ульянова Н. Н. Общие многосторонние договоры в современных международных отношениях. Киев, 1981. — С. 196.

4. Тимошенко А. С. Формирование и развитие международного права окружающей среды. Москва, 1986. — С. 82-92.

5. Тимошенко А. С. Международное сотрудничество по охране окружающей среды в системе ООН. Москва, 1981. — С. 25.

6. Вылегжанина Е. Е. Сохранение биосферы и международная ответственность. Москва, 1993. — С. 11.

7. Колбасов О. С. Международно-правовая охрана окружающей среды. Москва, 1982. — С. 119.